

MACIEJ Z MIECHOWA (Miechowita, Mathias Mechoviensis) – lekarz, filozof, astronom i astrolog, geograf, historyk, ur. 1457 w Miechowie, zm. 8 IX 1523 w Krakowie.

Pochodził z rodziny mieszczańskiej zamieszkałej w Miechowie pod Krakowem. Był synem Stanisława, noszącego nazwisko Karpiga (Carpiga). Nauki początkowe pobierał zapewne w szkole klasztornej bożogrobców w rodzinnym mieście lub – co bardziej prawdopodobne – w jednej ze szkół parafialnych w Krakowie, gdzie przebywał już ok. 1470. Studia na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego rozpoczął w semestrze zimowym 1473–1474, a ukończył ze stopniem mistrza sztuk wyzwolonych pod koniec 1479. W czasie studiów zdobył gruntowne wykształcenie w zakresie filozofii (m.in. pod kierunkiem Michała z Bystrzykowa, mistrza paryskiego) oraz astronomii. Prawdopodobnie wkrótce po promocji rozpoczął studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Krakowskiego, pełniąc jednocześnie od poł. 1482 obowiązki rektora szkoły katedralnej na Wawelu. Otrzymał w 1483 od ojca zapis części majątku, w kilka miesięcy później wyjechał na dalsze studia lekarskie do Włoch. Kilka miesięcy przebywał w Rzymie, gdzie przeprowadzał obserwacje astronomiczne, w marcu 1485 był w Mirandoli w Lombardii świadkiem zaćmienia Słońca. Doktorat z medycyny uzyskał ok. 1486 w Uniwersytecie Bolońskim; poświadczają to późniejsze bliskie powiązania z ośrodkiem bolońskim. „Studia lekarskie w Bolonii związane były jak najściślej z filozofią. Wykładowcy częstokroć przechodzili z jednej katedry na drugą, czasem z roku na rok zmieniając przedmiot swoich wykładów. Przerzucali się w ten sposób z przedmiotów lekarskich czy chirurgicznych na wykłady astronomii włącznie z astrologią, filozofii, filozofii moralnej, logiki i na odwrót. To połączenie filozofii z medycyną pozostało z wieków średnich aż do nowożytnych, tak iż scholarzy aż do wieku XVIII uzyskiwali równocześnie doktorat *in medicina et philosophia*. Prawdopodobnie Maciej z Miechowa w taki właśnie sposób uzyskał ten łączny stopień [z którym występuje w krakowskich aktach uniwersyteckich]. System ten, o ile chodzi o treść studiów lekarskich, nie był korzystny, odrywał bowiem przyszłego lekarza od spraw zdrowia ludzkiego ku spekulacjom filozoficznym i ku gwiazdom. Metoda nauczania pozostawała w tych warunkach książkowa. Scholastyczne te sposoby nauczania przeszczepił później Miechowita na grunt krakowski. Mimo

to w tych ramach wielu badaczy uprawiało z powodzeniem nauki przyrodniczo-lekarskie” (T. Bilikiewicz, *M. z Miechowa Karpiga*, 33).

Po powrocie do Krakowa, prawdopodobnie jeszcze w 1487, nostryfikował dyplom doktorski i przeprowadził inkorporację do Wydziału Lekarskiego, na którym, być może, rozpoczął wykłady, choć *Liber diligentiarum* oficjalnie poświadcza objaśnianie *Tegni* Galena w 1500. Prowadził rozległą praktykę lekarską, brak natomiast dowodów na uczestniczenie w ruchu umysłowym Krakowa. Związany z krakowską rodziną Turzonów, mieszkał w ich kamienicy; w 1494 przeniósł się do sąsiedniego domu, w którym spędził resztę życia.

Jesienią 1499 wyruszył z pielgrzymką do Rzymu na uroczystości jubileuszowe Roku Świętego Odkupienia 1500. Wróciwszy do kraju, zaczął brać udział w życiu umysłowym i społecznym Krakowa jako pedagog, uczonek, lekarz, historyk, filantrop. O popularności M. jako lekarza świadczy wezwanie go w 1501 do łoża umierającego w Toruniu króla Jana Olbrachta, a w 1504 wyjazd w podobnej misji (z polecenia Zygmunta Starego) na dwór Władysława Jagiellończyka w Budzie.

W półroczu zimowym 1501/1502 powierzono M. godność rektora Uniwersytetu Krakowskiego. W latach późniejszych urząd ten pełnił jeszcze siedmiokrotnie; w latach 1506–1508 był podkanclerzem uniwersytetu. Zajął się naukowym i organizacyjnym uporządkowaniem uczelni oraz umocnieniem dyscypliny wśród nauczających i studentów. Przeprowadził uchwały znoszące kosztowne uczty promocyjne i prezenty dla promotorów. Ustanowił stanowisko stałego notariusza uniwersyteckiego. Przeciwstawiał się próbom lekceważenia obowiązujących statutów i długoletnim absencjom profesorów. Ciesząc się powszechnym szacunkiem zarówno w uczelni, jak i poza jej obrębem, angażował swój autorytet w obronie interesów Uniwersytetu Krakowskiego. Jego zabiegom przypisać należy w latach 1505 i 1507 udaremnienie projektów założenia uniwersytetu we Wrocławiu oraz próby uporządkowania stosunków na Wydziale Lekarskim, którego był dziekanem w 1514.

W pamięci współczesnych i w pośmiertnej tradycji zapisał się jako „niewyczerpany jałmużnik”, „największy dobroczyńca”, „miłośnik i opiekun młodzieży”. Pokazny majątek, jaki niemal w całości przeznaczył na cele dobroczynne, zdobył dzięki osobistej zaradności oraz rozległej praktyce

lekarskiej i astronomicznej. Wspierał kościoły, klasztory (m.in. bożogrobców w Miechowie i paulinów na Skalce) i szpitale krakowskie. Cieszył się szacunkiem zarówno na dworze królewskim, jak i wśród patrycjatu i inteligencji, także wśród pospólstwa miejskiego, głównie jednak w sferach uniwersyteckich. Spośród kilkunastu fundacji, zapisów i legatów ustanowionych na rzecz Uniwersytetu Krakowskiego, szkół, szpitali, kościołów, klasztorów i osób prywatnych, największe znaczenie miało utworzenie w latach 1503–1505 i wyposażenie drugiej katedry medycyny, której ordynariusz, powoływany każdorazowo przez radę miejską, miał pełnić obowiązki lekarza miejskiego.

W latach 1508–1522 przeprowadził reformę istniejącej od poł. XV w. katedry astrologii z fundacji Marcina z Żurawicy, podupadłej od początku XVI w., głównie z powodu słabego uposażenia. M. utrzymał jej dotychczasowy, ściśle astrologiczny charakter (z obowiązkiem ogłaszania corocznie oficjalnych prognostyków), podniósł jej dochody i opracował nową (wkrótce zresztą uchyloną) ordynację, w której podkreślał konieczność doboru odpowiednio wykwalifikowanych kandydatów na kolegiata, posiadania przez niego wiedzy matematycznej i astronomicznej, z pominięciem zwyczajowego awansu z racji wysługi lat. Zreformowana katedra astrologii, mimo wyposażenia ją w specjalną bibliotekę, także w księgi z własnego księgozbioru M., nie przyniosła Uniwersytetowi Krakowskiemu rozgłosu. Kolejne legaty M. przeznaczył na odbudowę biblioteki Kolegium Większego, założenie w szczycie skrzydła bibliotecznego urzędu zegarowego oraz remonty w innych budynkach uniwersyteckich.

M. pozostawił jedną z największych wówczas bibliotek profesorskich (ok. 1000 pozycji w 250 vol.), zasobną w dzieła wszystkich niemal dziedzin wiedzy, zbiór map (wśród nich najstarsze w zbiorach pol. mapy podróży odkrywczych Portugalczyków do Indii Wsch.), kolekcję numizmatyczną, instrumentarium astronomiczne, które służyły mu do pracy dydaktycznej i naukowej.

Rozgłos i pozycję w pol. piśmiennictwie naukowym zdobył przede wszystkim dzięki dwóm dziełom, pisany, jak wszystkie jego prace, w języku łac.: *Chronica Polonorum*. Praca wyrosła z kultu dla Jana Długosza, z którym zetknął się być może osobiście, a na pewno uczestniczył w jego pogrzebie w 1480, z czasem stała się kontynuatorką i zarazem wykonawczynią

Długoszowego duchowego testamentu. *Chronica Polonorum* to pierwsze drukowane kompendium dziejów ojczystych (Kr 1519 – wyd. skonfiskowane za frg. krytyczne wobec panującej dynastii, Kr 1521 – wyd. zmienione być może pod osobistym nadzorem abpa Jana Łaskiego, przedrukowywane w XVI i XVII w.). W części pierwszej (do 1480) ogranicza się do rzeczowego i zwięzłego podania faktów historycznych czerpanych z Długosza. Część druga (1481–1506) to oryginalne ujęcie faktów. Całość zwracała uwagę na historię miast, życie umysłowe i obyczajowe, utrzymywała w obrazie dziejów Polski historię zachodniej Słowiańszczyzny, zawierała wątki autobiograficzne. Mimo licznych niedostatków stylu, języka i kompozycji, spisana z wyraźnym celem dydaktyczno-wychowawczym, nacechowana patriotyzmem, odegrała poważną rolę w historiografii pol., inspirując m.in. Bernarda Wapowskiego, Marcina Bielskiego, Marcina Kromera. S. Chwalczewski w latach 1519–1549 przełożył na język pol. jej najstarszą część do 1279 (Wwa 1829, wyd. Ł. Gołębiowski).

Jeszcze przed ogłoszeniem *Chronica Polonorum*, choć w bliskim z nią tematycznie związku, skreślił M. *Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana et de contentis in eis* (Kr 1518; *Opis Sarmacji azjatyckiej i europejskiej*, Wr 1972) – dziełko dające nowoczesny opis geograficzno-etnograficzny ziem leżących między Wisłą, Donem i Morzem Kaspijskim, tj. wsch. obszarów Rzeczypospolitej, państwa moskiewskiego i ziem tatarskich. Utwór ten należy do największych osiągnięć M. Jest to pionierskie, przełomowe dla poznania Europy Wsch. opracowanie, będące jednym z przodujących osiągnięć nauki pol. końca średniowiecza i początku odrodzenia. M. przedstawił w nim, jako pierwszy w literaturze europejskiej, bazując na literaturze i na bezpośrednich wywiadach z jeńcami i zbiegami moskiewskimi, obraz geograficzny i etnograficzny, podstawowe źródło informacji o położeniu, ukształtowaniu powierzchni, florze, faunie, klimacie oraz stosunkach wyznaniowych, politycznych i społecznych obydwu Sarmacji, europejskiej i azjatyckiej, w szczególności państwa moskiewskiego oraz ziem zamieszkałych przez plemiona tatarskie, mimo że nigdy, jak sam informował, nie był w Moskwie ani nawet na wsch. terenach Rzeczypospolitej. Niezależnie od wysoko współcześnie cenionych walorów informacyjnych dziełka, najważniejszym osiągnięciem było obalenie dotychczasowych (starożytnych) poglądów o istnieniu w tej części kontynentu legendarnych gór

Hiperborejskich i Ryfejskich. Dowiódł, że wielkie rzeki tych obszarów kontynentu wypływają na nizinach, a nie, jak dotychczas sądzono, z gór lub podnóży górskich. Rozprawił się z antycznymi poglądami o łagodnym klimacie północy, mieszkającym tam jakoby szczęśliwym ludzie Hiperborejów. Wiadomości te jeszcze za życia autora wzbudziły powszechne zainteresowanie i spotykały się z entuzjastycznym przyjęciem w europejskich kołach naukowych. Do spopularyzowania dziełka przyczyniły się liczne przedruki (odrębne lub w zbiorowych wydawnictwach), przeróbki i tłum. (niem., wł., holenderskie, ros.), wśród nich pol. Andrzeja Glabera z Kobylina pt. *Polskie wypisanie dwojej krainy świata* (Kr 1535).

Mimo że współcześni i potomni główną przyczynę sławy M. upatrywali w jego działalności lekarskiej, nazywając go drugim Hipokratesem, dorobek drukowany uczonego lekarza to tylko 2 (niewątpliwe co do autorstwa) przystępne przewodniki o zasadach ochrony zdrowia, inaugurujące pol. drukowane piśmiennictwo medyczne. Zapewne w związku z szerzącą się w Krakowie zarazą napisał popularny poradnik epidemiologiczny *Contra sevam pestem regimen accuratissimum* (Kr 1508; wyd. w języku pol., łac. i ang. Kr 1995).

U schyłku życia ogłosił obszerniejsze kompendium higieny i dialektyki lekarskiej *Conservatio sanitatis* (Kr 1522). Swoista legenda jaka wyrosła na gruncie entuzjastycznych opinii o uczoności i wiedzy, wzbogaciła jego dorobek pisarski licznymi, w części zapewne apokryficznymi receptami i przepisami leczniczymi, m.in. zachowanymi w rpsie poradami *Consilia doctoris Miechovitae*, przeznaczonymi prawdopodobnie dla kasztelana zawichojskiego Spytka z Melsztyna. Do tej samej kategorii zabytków należy przypisywane M. dziełko *Tractatus accentuum* o zasadach śpiewu kościelnego, zachowane w rpsie, oprac. być może w okresie sprawowania rektoratu szkoły katedralnej na Wawelu.

M. pozostawał w bliskich kontaktach z astronomami i astrologami krakowskimi. Zapewne sam przeprowadzał jakieś obserwacje i pomiary astronomiczne, na co wskazuje m.in. przechowywana w jego zbiorach kolekcja zegarów i instrumentów astronomicznych. Uprawiał jednak, jak się zdaje, głównie astrologię wieszczbiarską i nie należał chyba do zwolenników teorii heliocentrycznej, mimo że już przed 1514 miał w swej bibliotece odpis tzw. *Komentarzyka* (*De hypothesibus motuum caelestium a se constitutis*

commentariolus) M. Kopernika. O poziomie i zasięgu wiedzy astronomicznej M. dają wyobrażenie zamieszczone w *Tractatus de duabus Sarmatiis* [...] i *Chronica Polonorum* wzmianki i opisy różnych zjawisk astronomicznych, którym, zgodnie z wyznawaną przez siebie teorią, przypisywał ważny wpływ na bieg wydarzeń historycznych.

K. Morawski, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kr 1900, II 118–122; H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kr 1935, 142–144, 223–228, 230–235; tenże, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Archiwum Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce 4 (1938), 57–58, 70–71; W. Szumowski, *M. z Miechowa zwany Miechowitą, znakomity lekarz i uczoney krakowski 1457–1523*, w: tenże, *O eunuchach i kastracji w różnych czasach oraz kilka drobnych artykułów*, Kr 1946, 97–113; K. Buczek, *M. z Miechowa i pisma historyczne J. L. Decjusza*, *Małopolskie Studia Historyczne* 1 (1958) z. 2, 4–21; H. Barycz, *Życie i twórczość M. z Miechowa*, w: *M. z Miechowa 1457–1523*, Wr 1960, 15–74; T. Bilikiewicz, *M. z Miechowa na tle medycyny Odrodzenia*, w: tamże, 167–203; K. Buczek, *M. z Miechowa jako geograf Europy Wschodniej*, w: tamże, 73–166; L. Hajdukiewicz, *Biblioteka M. z Miechowa*, Wr 1960; tenże, *Przyczynki do życia i twórczości M. z Miechowa*, w: *M. z Miechowa 1457–1523*, Wr 1960, 255–305; tenże, *Zainteresowania naukowe M. z Miechowa w świetle jego księgozbioru*, w: tamże, 205–254; H. Barycz, *Kilka głos do znajomości M. z Miechowa w XVI i XVII w.*, *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 8 (1963), 237–243; NKorbut II 518–522; L. Hajdukiewicz, *PSB XIX* 28–33; *Historia nauki polskiej, V: Dokumentacja bio-bibliograficzna. Indeks biograficzny tomu I i II* (oprac. L. Hajdukiewicz), Wr 1974, 386–387; M. Markowski, *Stopniowa przewaga astrologii nad astronomią w pierwszej połowie XVI wieku w Uniwersytecie Krakowskim*, w: J. Dobrzycki, M. Markowski, T. Przyppkowski, *Historia astronomii w Polsce*, Wr 1975, I 169–174; H. Barycz, *M. z Miechowa*, w: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, Wwa 1984, I 623; M. Markowski, *Pierwsi doktorzy medycyny Uniwersytetu Krakowskiego w świetle źródeł rękopiśmiennych*, *PrzTom* 6–7 (1997), 326, 328, 330; T. Bilikiewicz, *M. z Miechowa Karpiga (1457–1523). Lekarz, historyk, geograf, organizator nauki*, w: *Złota Księga Wydziału Lekarskiego*, Kr 2000, 31–43; *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, Kr 2000, 67,

71; M. Markowski, *M. z Miechowa (1453?–1523). Reorganizator katedry astrologii*, w: *Złota Księga Wydziału Matematyki i Fizyki*, Kr 2000, 101–108; Z. Pietrzyk, *Poczet rektorów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1400–2000*, Kr 2000, 118–119; E. Schnayder, *M. z Miechowa (Miechowita) (ok. 1457–1523). Geograf, lekarz, historyk, astrolog*, w: *Złota Księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi, I: Biografie uczonych*, Kr 2000, 311–315; *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508. Biblioteka Jagiellońska rkp. 258*, Kr 2004, I 366, 581, 618, 637, II 307.

Marian Zwiercan